

Χαιρετισμός στην τελετή έναρξης του Β΄ Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου με θέμα «Η Ορθόδοξη θεολογία και η οντολογία της τεχνολογίας: ανθρωπολογικές, πολιτικές, οικονομικές, κοινωνικές και πολιτισμικές συνέπειες»

«Προσέρχομαι ενώπιόν σας με αίσθημα ευθύνης αλλά και δέους, καθώς το Β΄ Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο το οποίο εγκαινιάζουμε σήμερα τιμώντας τα εκατό και πλέον έτη δημιουργικής διαδρομής του περιοδικού «Θεολογία» εστιάζει σε μία από τις σοβαρότερες προκλήσεις της ψηφιακής μας εποχής: στην ραγδαία ανάπτυξη της τεχνητής νοημοσύνης. Ευθύνης, διότι θα επιχειρήσω να διατυπώσω προβληματισμούς και ερωτήματα, για τα οποία δεν υπάρχουν οριστικές απαντήσεις, αλλά αυτές διαμορφώνονται εν προόδω· και δέους διότι η τεχνολογική επανάσταση την οποία ζούμε σήμερα δεν αφορά μόνο την πρακτική μας καθημερινότητα, αλλά και το πώς αντιλαμβανόμαστε τον ίδιο τον άνθρωπο, τη θέση του στο κόσμο, τη σχέση του με τους άλλους εν κοινωνία και ετερότητι.

Θεωρώ πολύ σημαντική αυτή την πρωτοβουλία της Διαρκούς Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδος, καθώς μαρτυρά την ενεργό συμμετοχή της Ορθόδοξης εκκλησίας και θεολογίας στα ζητήματα του καιρού μας, την ικανότητά της να αφουγκράζεται το τι συμβαίνει γύρω της, τιμώντας την κληρονομιά που παρέλαβε από τους Πατέρες της. Πιστεύω ακράδαντα ότι η ορθόδοξη θεολογία δύναται να εισφέρει στοχαστικό και κριτικό λόγο σε ένα ζήτημα που απασχολεί τόσο τους επιστήμονες που σχεδιάζουν τα ευφυή ηλεκτρονικά συστήματα όσο και τους χρήστες τους: δηλαδή τις ανθρωπολογικές, κοινωνικές και υπαρξιακές επιπτώσεις της εξέλιξης της τεχνολογίας προς κατευθύνσεις μέχρι πρότινος αδιανόητες. Κι αυτό διότι είναι πλέον εμφανές ότι η εξέλιξη αυτή παράγει σεισμικές μετατοπίσεις στον πυρήνα της ανθρώπινης ταυτότητας.

Είναι αναμφίβολο ότι η τεχνητή νοημοσύνη μπορεί να αποτελέσει πολύτιμο εργαλείο στις επιστήμες, και δη στην ιατρική, στη νομική, στην οικονομία, στην περιβαλλοντολογία, στην εκπαίδευση. Ένα ζήτημα, λοιπόν, δεν είναι “αν” θα τη χρησιμοποιήσουμε, αλλά “πώς” και με ποιο σκοπό. Θα υπηρετεί την κοινωνία ή θα ενισχύει ανισότητες και μηχανισμούς ελέγχου; Θα γίνει μέσο κοινωνίας, διευκολύνοντας τον άνθρωπο να υπάρξει ως πρόσωπο εν σχέσει, ή θα οδηγήσει σε

απομόνωση, εθισμό, εικονικότητα; Θα αποτελέσει εργαλείο διακονίας, ή θα γίνει όπλο κυριαρχίας;

Στην ορθόδοξη ανθρωπολογία, το πρόσωπο είναι η θεμελιώδης μονάδα της ύπαρξης. Ο άνθρωπος δεν είναι απλώς βιολογικό ή ψυχολογικό ον. Είναι πρόσωπο, δηλαδή υπόσταση εν ελευθερία, που υπερβαίνει τις αναγκαιότητες της φύσης, κατακτά την ιδιαιτερότητά της και κινείται αγαπητικά προς τα άλλα πρόσωπα και προς τον Θεό. Άρρηκτα συνδεδεμένη με το θεόδοτο δώρο της ελευθερίας του ανθρώπου – ελευθερίας όχι με την κοσμική έννοια της ανεξαρτησίας ή της απουσίας κανόνων, αλλά ως θεμελιώδους δυνατότητάς του προσώπου να πει “ναι” ή “όχι” στην κλήση της χάριτος – είναι η προαίρεση, η εσωτερική κίνησή του προς το καλό ή το κακό. “Ουχί η φύσις ημάς αναγκάζει προς τα κακά, αλλ’ η προαίρεσις” λέει ο Ιωάννης ο Χρυσόστομος, Δεν πρόκειται για επιλογή, αλλά για βαθύτερη στάση της καρδιάς· είναι η εσωτερική βούληση, η οποία χρειάζεται τον νου προκειμένου να διακρίνει το αληθινό αγαθό. Προαίρεση και νους είναι δύο συνεργαζόμενες πτυχές της ψυχής που καθορίζουν εάν ο άνθρωπος θα πορευτεί προς την σωτηρία ή την πλάνη.

Η τεχνητή νοημοσύνη, ωστόσο, καθώς λειτουργεί βάσει δεδομένων, αλγορίθμων και προκαθορισμένων παραμέτρων, δεν έχει προσωπική βούληση, δηλαδή στερείται προαίρεσης, είτε προς το καλό, είτε προς το κακό. Της λείπει η εσωτερική ελευθερία, η δυνατότητα της αγάπης, η εμπειρία του πόνου και της μεταμέλειας – της λείπει, με δυο λόγια, το βίωμα. Μπορεί μόνο να εκτελέσει εντολές ή να βελτιστοποιήσει αποτελέσματα, με βάση στόχους που της έχουν τεθεί. Μπορεί να προτείνει, να προβλέπει, να αποφασίζει, αλλά δεν μπορεί να ελευθερώσει. Μπορεί να προσομοιώσει συναισθήματα, συνείδηση, ακόμα και δημιουργικότητα, αλλά δεν μπορεί να νοηματοδοτήσει τον κόσμο, απλώς τον επεξεργάζεται. Όταν όμως ο άνθρωπος παύει να αποφασίζει, να κρίνει, να διακρίνει, και απλώς ακολουθεί τις προτάσεις ενός συστήματος, χάνει την εσωτερική του ελευθερία· η προαίρεσή του ατροφεί. Όταν απεκδύεται το αυτεξούσιό του και εκχωρεί όλο και περισσότερες πρωτοβουλίες σε κάποιο ψηφιακό υποκείμενο, αποδέχεται την αποδυνάμωση της συνείδησής του ως κέντρου κρίσης και ευθύνης και απομακρύνεται από την ηθική λογοδοσία.

Μια ακόμα επίπτωση της ολοένα και μεγαλύτερης εξάρτησης από τα μοντέλα της τεχνητής νοημοσύνης, που παίρνουν τον ρόλο του φίλου, του ειδικού συμβούλου, του παρηγορητή ή του εξομολογητή για εκατομμύρια χρήστες στον κόσμο, είναι η αλλοίωση της σχέσης με το σώμα, με τον χρόνο, με τον άλλον. Ο εξαρτημένος

χρήστης αποκοινωνικοποιείται και αποξενώνεται υπαρξιακά: χάνει την αίσθηση της ενσώματης ζωής, της υπομονής, της προσδοκίας, της αδυναμίας, της φθοράς – δηλαδή των στοιχείων που τον καθιστούν θνητό, που τον προσγειώνουν στην αλήθεια της ύπαρξής του, που τον καθιστούν πνευματικά δεκτικό, ελεύθερο να αγαπήσει, ικανό να μετανοήσει. Και είτε συντρίβεται, είτε αλαζονεύεται, θεωρώντας ότι η τεχνολογία φανερώνει την ταυτότητα του ανθρώπου περισσότερο απ' ό,τι η φύση του, καλλιεργώντας την ψευδαίσθηση της παγγνωσίας και της παντοδυναμίας.

Παρ' όλα, ωστόσο, τα αδηρίτως υπαρκτά ζητήματα που έχουν να κάνουν με την αυτοσυνειδησία του ανθρώπου στη νέα εποχή, δεν δαιμονοποιούμε την τεχνολογία. Πρόκειται για κορυφαία κατάκτηση του ανθρώπινου πνεύματος, που γεννά ελπίδες για μια πρωτόγνωρη πρόοδο στις επιστήμες, στην παραγωγικότητα και στην καθημερινότητα. Οι προβληματισμοί μας αφορούν αποκλειστικά την εφαρμογή και τη χρήση της. Έχοντας κατά νου τη σοφόκλεια ρήση στην Αντιγόνη “Σοφόν τι τὸ μηχανόεν /τέχνας ὑπὲρ ἐλπίδ’ ἔχων/ τοτὲ μὲν κακόν, ἄλλοτ’ ἐπ’ ἐσθλὸν ἔρπει”, ευελπιστούμε ότι η πρόοδος της τεχνολογίας θα τείνει προς το εσθλόν, τουτέστιν το αγαθό. Και, στο πεδίο αυτό, προσβλέπουμε στον γόνιμο διάλογο τεχνολογίας και θεολογίας. Διότι αν η θεολογία ήδη μελετά εις βάθος την τεχνητή νοημοσύνη και τις εφαρμογές της σε οντολογικό επίπεδο, ανησυχώντας ότι δεν έχουμε πλέον να κάνουμε με “εφαρμογές” αλλά με ψηφιακά υποκείμενα με δυνητική αυτονομία, οι ειδικοί καλούνται να εργαστούν συστηματικότερα για την ενσωμάτωση ηθικών αρχών και κοινωνικών αξιών στην ανάπτυξη και τη χρήση της τεχνητής νοημοσύνης, τη διασφάλιση ενός διαφανούς και επαρκώς καθορισμένου ηθικού πλαισίου στη διαδικασία λήψης των αποφάσεων και την ευθυγράμμιση της τεχνολογικής καινοτομίας με τις ανθρώπινες αξίες.

Ωστόσο δεν παραγνωρίζω πως η οντολογία της τεχνολογίας είναι προβληματισμός βαθύτερος και πέραν της καλής ή κακής χρήσης της .

Και καθώς οι τεχνολογικές εξελίξεις, εκτός από ραγδαίες είναι και αναπόδραστες, το Συνέδριο καλείται να αναζητήσει, αν υπάρχουν, σημεία επαφής μεταξύ τεχνικού πνεύματος και ηθικού στοχασμού ή αν τελικά το πρώτο υπονομεύει τον δεύτερο και που οδηγεί αυτό!

Οι απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα συνιστούν μέγιστη πρόκληση, γιατί το τεχνικό πνεύμα δεν είναι επί θύραις αλλά εντός των τειχών και δεδομένου πως ένα τέτοιο συνέδριο για τη φιλοσοφία της τεχνολογίας με τέτοιου υψηλού επιπέδου ομιλητές διοργανώνεται για πρώτη φορά οι προσδοκίες μας από αυτό είναι θεμελιώδεις.

Οι άνθρωποι έλαβαν την εντολή “κατακυριεύσατε της γης”, μήπως όμως τώρα κινδυνεύουν και οι ίδιοι να κατακυριευθούν από την αυτονομία της τεχνολογίας ;

Το Β' επετειακό Θεολογικό Συνέδριο στη Θεσσαλονίκη διερευνά βαθυστόχαστα και θεολογικά τον πρωτόγνωρο κόσμο που ήδη έχει εισβάλει την ζωή μας.

Είμαι βέβαιος πως τον διερευνά και πειστικά απαντώντας στο πιο φλέγον ερώτημα της εποχής μας για τις συνέπειες της οντολογίας της τεχνολογίας και τις δυνατότητές μας να τις διαχειριστούμε».